

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

NEVIA ILIJAŠ

POVIJEST TURIZMA U ZAGREBU

Završni rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

NEVIA ILIJAS

POVIJEST TURIZMA U ZAGREBU

Završni rad

JMBAG: 0303045333, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij kulture i turizma

Kolegij: Povijest dokolice i turizma

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Nevia Ilijaš, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 14. rujna 2017.

Studentica

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Nevia Ilijaš dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Povijest turizma u Zagrebu* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 14. rujna 2017.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	5
1. RAZVOJ TURIZMA U HRVATSKOJ	6
1.1. Počeci turizma i prvi dolasci gostiju.....	6
1.2. Razvoj istinskog turizma	8
1.3. Prekretnica turizma u 19. stoljeću	9
1.4. Turizam u ratnom okruženju	11
1.5. Zlatno doba turizma	13
1.6. Turizam u samostalnoj Hrvatskoj	14
2. POVIJEST I NASTANAK GRADA ZAGREBA	15
2.1. Arhitektura.....	16
2.1.1. Zagrebačka katedrala	16
2.1.2. Crkva sv. Marka	18
2.1.3. Palača HAZU.....	19
3. POVIJEST TURIZMA U ZAGREBU	20
3.1. Razvoj turističke povijesti	20
3.2. Napredak turizma u Zagrebu kroz 20. stoljeće.....	22
3.3. Razdoblje turističke obnove	26
3.4. Univerzijada	29
ZAKLJUČAK.....	30
LITERATURA.....	31
PRILOZI	32
SAŽETAK.....	33
ABSTRACT	34

UVOD

Svaki hrvatski grad u svojoj povijesti ima mnogo godina i datuma koji su važni za njegov razvoj i život općenito. Neke od tih godina i datuma bitno određuju povijest i razvitak grada. Za grad Zagreb, koji je glavni grad Republike Hrvatske teško je odrediti koji su događaji od osobite važnosti u njegovom više stoljetnom trajanju, ali sigurno je da je Zagreb srce hrvatskog kulturnog turizma zbog njegove raznolike baštine, veličine, duha, jedinstvenosti i posebnosti u hrvatskom turizmu. Razvoj turizma u Zagrebu dokazuje to da bi turistička destinacija bila posebna nije potrebno samo more i plaža, već bogati povijesni duh i tradicija. U ovom radu najviše sam se oslonila na sljedeća djela: *Tempus Fugit. Povijest turizma Zagreba* i *Povijest Hrvatskog turizma* B. Vukonića, *Zagreb – monografija* A. Travirke i druga.

Zagreb se ne razlikuje od drugih gradova, ali ipak postoje tisuće sitnica, događaja i sudionika koji turizam Zagreba čine posebnim i primjerenim samo Zagrebu, po kojima danas prepoznajemo ne samo povijest turizma Zagreba, nego njegove gradske vrijednosti i ukupnu povijest. Povijest turizma Zagreba je bogata i raznovrsna te traje već gotovo dva stoljeća. Dakako, isprva još ne takva kakvu danas poznajemo kao turistički fenomen, ali s mnogim objektima i sadržajima koji su već tada, u vremenu svog nastanka, obilježili život i postali glavni pojmovi grada Zagreba, oznaka za predodžbu koju je tada Zagreb stjecao među europskim gradovima.

Da bi dobro upoznali kako je sve počelo u Zagrebu moramo se vratiti mnogo godina unatrag. Za određivanje početka prvo ću se osloniti na razvoj hrvatskog turizma općenito, zatim na upoznavanje povijesti samog grada Zagreba i njegovih najbitnijih odrednica a nakon toga se prelazi se na razvoj i napredak njegovog turizma. Razvoj turizma bit će prikazan kroz stoljeća od početka turizma u Zagrebu do današnjice. Kroz ova razdoblja bit će prikazani razvoj arhitekture, ugostiteljskih i hotelskih objekata te povećanje raznovrsnosti ponude. Preko razdoblja razvitka turizma u gradu Zagrebu prijeći će se na Univerzijadu 1987. godine, koja je bila veliki sportski događaj u tadašnjoj Jugoslaviji te je u Zagreb uspjela privući mnoge turiste, sportaše i gradu donijeti naslov atraktivne lokacije.

1. RAZVOJ TURIZMA U HRVATSKOJ

Razvoj turizma u najužem je smislu riječi vezan uz konkretan prostor čija obilježja imaju određenu privlačnost za turiste. Na takvim prostorima isprofilirala su se određena mjesta koja su, upravo zbog svoje privlačnosti, počela ostvarivati intenzivniji promet posjetitelja kao i turističku potrošnju, što je pak, dovelo do veće orijentacije lokalnog stanovništva na bavljenje turizmom. Takva mjesta nazvana su turističkim mjestima. (Hitrec, 1995: 43)

Povijest turizma u Hrvatskoj je posebna po tome što je u današnje vrijeme turizam jedan od najvećih gospodarskih razvijenih grana u Hrvatskoj te svake godine broji rekordne posjete gostiju iz cijelog svijeta. Turizam se u Hrvatskoj razvijao kroz stoljeća pa sve do danas. Pretrpio je i mnogo toga, što su obilježili pohodi, ratovi i rascjepkanost države kroz godine. Unatoč svemu tome, turizam se kroz sve te godine gradio i povećavao te tako uspješno došao do statusa da je Hrvatska među zemljama s bogatom primorskom i kontinentalnom ponudom kulturne baštine, bogatog krajolika i prirodnih bogatstava.

1.1. Počeci turizma i prvi dolasci gostiju

Počeci kulture putovanja u Hrvatskoj datiraju još od srednjeg vijeka, iako to razdoblje ni u jednom području nije donijelo neki poseban razvoj, ali je zato razvilo jednu današnju vrlo aktualnu vrstu turističkih kretanja, a to su vjerska hodočašća. Uz to je naravno bilo mnogo pojava u svjetskoj povijesti za koje bismo danas mogli reći da su počeci turizma. Mnoge od tih pojava zabilježene su i na hrvatskim prostorima. Kada bismo određivali početke kulture putovanja u Hrvatskoj to bi bilo 14. stoljeće. Razlog tome je što je u to doba dubrovački senat donio odluku da se u palači Sponza uredi hospicij za strance. Zatim početak 15. stoljeća, kada se također u Dubrovniku spominje gostionica u kojoj su mogli prenoćiti stranci. Također bi se početak mogao povezati sa putovanjima hodočasničkog tipa u kojem su bili uključeni grad Zadar te otoci Hvar i Korčula. (Vukonić, 2005: 27) Nakon toga došlo je vrijeme koje je uvelo čovječanstvo u razdoblje humanizma i renesanse te su gosti na hrvatskom tlu su sve

više cijenjenji i pruža im se najveća moguća gostoljubivost i to ne samo na obali, već i na kontinentalnim prostorima gdje je u to doba bilo mnogo gostionica-svratišta.

U razdoblju europskog romantizma mnogi slikari, književnici, avanturisti i umjetnici krenuli su na putovanje Europom. Neka odredišta su im bila i na hrvatskom tlu, posebno srednja i južna Dalmacija. U 17. i 18. stoljeću dolazi do isticanja gradova u Hrvatskoj koji se ne nalaze u Dalmaciji, npr. 1772. godine kad u hrvatske krajeve dolazi Joannis Baptistae Lallangue koji je začetnik hrvatske medicinske literature čije je zapise o učinku mineralnih voda objavio H. J. Crantz nakon što je proveo vrijeme istražujući vodu u Stubičkim i Tuheljskim toplicama. Osim njih obišao je još mnoštvo hrvatskih toplica kao što su Varaždinske i Krapinske Toplice te Sutinsko vrelo. (Vukonić, 2005: 29)

Kod razvoja još do tada nerazvijenih turističkih gradova u Hrvatskoj se u 18. stoljeću spominje i Rijeka, koja je u to vrijeme imala šest kavana koje su tada bile glavna tradicija i atrakcija grada. Iako tada još nije bilo čestog spomena u turizmu u Hrvatskoj, spominje se jedan zanimljiv i nesvakidašnji događaj koji je bio od velikog značaja za buduće generacije. U Zagrebu je 1789. godine poletio prvi čovjek u balonu, a to je bio Krsto Mazarović. (Vukonić, 2005: 29) Radi svoje jedinstvenosti bio je to događaj o kojem će se pričati još godinama kasnije.

Interesantno je to, da ti počeci turizma u Hrvatskoj nisu obilježeni sinonimima kao što su danas (kupanje u moru), već odlaskom u svjetsku metropolu. Zapravo, rezultat je to dugogodišnje prisutnosti i utjecaja Austro-Ugarske u Hrvatskoj i utjecaj Beča koje je imao za hrvatsko stanovništvo te snažni trgovačko-poduzetnički i industrijski razvoj što je rezultiralo stvaranjem gradskih središta. (Vukonić, 2005: 32) Bitni rezultat je uvođenje željezničkih mreža bez kojih u ono vrijeme nije bilo moguće zamišljati putovanja većeg broja putnika. To je ujedno i velika stavka pojave turizma u Hrvatskoj.

1.2. Razvoj istinskog turizma

Sredinom 19. stoljeća čovječanstvo počinje pokazivati sve veći interes za posjetu krajolika, prirodnih atrakcija te povijesne i kulturne baštine u susjednim prostorima. U ovoj fazi hrvatski turizam svoj gospodarski procvat u primorskim i kontinentalnim dijelovima započinje bitnom stavkom, a to je izgradnja željeznica. Zbog razvoja prometne infrastrukture, gosti u Hrvatsku počinju dolaziti radi odmora i zabave, bitnih obilježja pravog turizma. Ali, nedovoljno razvijena prometna infrastruktura posljedica je političke podvojenosti i gospodarske nerazvijenosti u tom razdoblju. Sve do propasti Austro-Ugarske, hrvatske zemlje nisu uspjele u povezivanju svojih dijelova putem željeznica u jedan cjelovit prometni sustav. „Rascjepkanost Hrvatske u zajedničkom sklopu habsburške vladavine osobito se negativno odrazila u početnom razdoblju javljanja klasičnih kapitalističkih fenomena industrijskog tipa, posebno je bila nužna industrijalizacija prometa, tj. izgradnja željezničkih pruga kao glavnog sredstva gospodarskog povezivanja različitih regija.“ (Karaman, 1972: 4)

Međutim, to razdoblje bilo je zanimljivo radi toga što se u nekim dijelovima današnje Hrvatske pojavljuju pojedinci i skupine turista zbog upoznavanja ovih krajeva. Tako možemo potvrditi da u tom razdoblju dolazi do određene znatiželje u Europi prema hrvatskim prostorima, a s time i do želje turista da posjete ove krajeve.

Svijet je prihvatio činjenicu da se početkom modernog svjetskog turizma može smatrati događaj koji upućuje na masovnost. Prvo organizirano putovanje, koje upućuje na nastanak nečeg novog, dogodilo se 5. srpnja. 1841. kada je Thomas Cook organizirao izlet od Leicestera do Middlesbrougha u Velikoj Britaniji. (Vukonić, 2005: 44)

Događaj sličan tome, na hrvatskom tlu, preuzelo je parobrodarsko društvo Austrijski Lloyd sa sjedištem u Trstu. Uz tog tršćanskog brodara povezano je mnogo događaja diljem hrvatske jadranske obale od kojih se neki mogu smatrati prvijencima. Austrijski Lloyd uvodi stalnu izletničku liniju parobrodom, jednom tjedno, između Trsta i Rijeke. Sljedeći sličan izlet također u organizaciji Austrijskog Lloyd, zabilježen je 1845. kada se putovalo parobrodom iz Rijeke u Senj. (Vukonić, 2005: 44)

1.3. Prekretnica turizma u 19. stoljeću

U 19. stoljeću promjene su bile velike i neočekivane te su utjecale na formiranje turističkih mjesta i odredišta te usmjerenje turizma prema ljetnim odmorima i zabavama. Ono što je bilo posebno za to stoljeće bila je izgradnja i proširenje mnogih odredišta. Mjesta koja su se posebno izdvojila kao turistička su sljedeća: Opatija sa svojom rivijerom od Ike do Voloskog, crikvenička rivijera, kaštelanska rivijera te Dubrovnik s Cavtatom. Osim toga razvile su se još neke otočne skupine: Brijuni, Lošinj, Rab, Hvar, Korčula i Brač. U kontinentalnom djelu Hrvatske u to vrijeme turizam su još uvijek činile samo toplice. (Vukonić, 2005: 58) Iz drugih zemalja i krajeva do Dalmacije su stizale vijesti kako ugodna klima, zrak, more i sunce mogu dobro poslužiti u terapijske svrhe i za liječenje određenih zdravstvenih tegoba. Klima i more djelovale su jako ugodno, ali još se nisu iskorištavale za liječenje i u terapijske svrhe. Velik razvoj turističke infrastrukture i veći broj posjetitelja na obali i u unutrašnjosti Hrvatske vodio je osnivanju različitih institucija koje su se brinule o gostima, njihovom boravku i ugođaju što je doprinijelo većem interesu i dolasku turista. Druga polovica 19. stoljeća obilježena je osnivanjem društvene turističke organizacije, tj. počecima osnivanja turističkih društava na Hvaru, Krku, Rabu, Samoboru, Zagrebu i Plitvicama, a zatim u još više mjesta na obali i unutrašnjosti Hrvatske. Bitno je spomenuti to da su se u sve mnogobrojnije turističke akcije uključivali lokalni i domaći poduzetnici i investitori, što znači da se domaći kapital polako počeo uključivati u gospodarski i turistički život Hrvatske. (Vukonić, 2005: 62) Na samom kraju stoljeća, lokalne vlasti donose određene uredbe o ponašanju sudionika turističke ponude, pa su tako npr. vlasnici hotela morali imati na vidnom mjestu u objektu cjenik hrane, pića i smještaja.

Sam početak 80-ih godina 19. stoljeća bitan je zbog dva segmenta koja su bila posebna u razvitku turizma te se ističu još danas. Najprije je Ambrož Haračić, profesor u školi u Malom Lošinju 1880. počeo pratiti klimatske prilike i istraživati vegetaciju na otoku te je osnovao meteorološku postaju. Bilo je to veliko otkriće radi bogate prirodne ponude i atraktivnosti koje nudi Mali Lošinj, čime je brzo došlo do razvoja turizma na tom otoku. (Vukonić, 2005: 64) Drugi događaj koji je zabilježen je taj da je bečki liječnik Leopold Schrotter poduzeo inicijativu da se Opatija izgradi kao klimatsko lječilište te je tu inicijativu 1882. prihvatilo Društvo južnih željeznica koje je

za početak od grofa Chorinskog kupilo Villu Angiolinu zajedno s parkom i velikim kompleksom gradilišta. (Vukonić, 2005: 64) To je značilo da je Opatija kao lječilišno mjesto, prvo takve vrste na jadranskoj obali. S time još bilježimo sljedeću godinu kao početak izgradnje hotela Kvarner.

Tih godina se u hrvatskim krajevima uvodi zanimljiva novost. Iz razloga statističkog evidentiranja posjetitelja uvodi se novi pojam – turistička godina, kao razdoblje od 1. rujna do 31. kolovoza što ukazuje na još jednu zanimljivost. Turistički dolasci su se tada uglavnom bilježili samo zimi za razliku od današnjeg vremena kada je glavna turistička sezona upravo ona koja u tom razdoblju uopće nije imala ni bilježila broj dolazaka gostiju. (Vukonić, 2005: 65)

U kontekstu većih zbivanja i sve većeg dolaska gostiju na jadranskoj se obali donose i novi zakonski akti, tj. kategorizacije. Kategorizacijom su ugostiteljski objekti podijeljeni u više različitih skupina, prema vrstama: objekti za smještaj gostiju, objekti za pružanje usluga prehrane, objekti za pružanje usluga pića, objekti koji prodaju vina i drugo. (Vukonić, 2005: 67) Taj turizam je bitan segment za gospodarski život turističkog mjesta jer dolazi do potrebe uvođenja reda u gospodarski sektor koji donosi realnu ekonomsku korist.

Uz kraj 19. stoljeća u Hrvatskoj se zbio i jedan događaj važan za čovječanstvo. Zagrebački trgovac David Schwarz konstruirao je prototip prvog upravljivog zrakoplova, zapravo ono što danas nazivamo cepelinom. Njegova konstrukcija u ono vrijeme bila je revolucionarna. Svoj prvi let David Schwarz ostvario je nedaleko od Berlina, ali zbog više nesretnih okolnosti, nedugo nakon pokusnog leta je preminuo. (Vukonić, 2005: 71)

Zanimljivost onog doba je bila ta da kupanje u moru još nije bilo toliko popularno i turistička navika. Međutim, nije trebalo dugo čekati na promjenu te situacije jer je jedna od važnih rezultata ovih promjena izgradnja turističkih infrastruktura, morskih kupališta i sunčališta, što daje velik značaj i porast kupališnom turizmu. Među prvima su izgrađena kupališta na Lošinju, Zadru i Crikvenici zatim Selcu pa Kraljevici. (Vukonić, 2005: 72)

Godina koja je bila posebno značajna za povijest hrvatskog turizma, odnosno hotelijerstva bila je 1985. jer je 4. svibnja u Beču bila održana skupština prvog

austrijskog dioničkog i lječilišnog društva Dubrovnik-Kotor. To je bio prvi korak prema realiziranju ideje da se u Dubrovniku sagradi jedan „lijepi“ hotel. Ideja je dobila potporu lokalnih vlasti, ali je bilo mnogo neslaganja oko lokacije, jer je lokacija na Pilama značila udaljenost od mora i skučenost prostora određenog za gradnju, ali najveća primjedba je bila ta da će strani investitor ograditi hotel željeznim rešetkama pa se tim prostorom neće više biti moguće šetati. (Vukonić, 2005: 74) Spomenuti prigovori su se odnosili na početak izgradnje prvog reprezentativnog hotela u Dubrovniku, hotela Imperial.

Na samom kraju 19. stoljeća započela je posebna faza u razvoju hrvatskog turizma. Bio je to zakon o klimatskim lječilištima koji je tada bio donesen. Prema njemu je Pokrajinski sabor na sjednici u Puli, 16. veljače 1898. godine prihvatio osnovu za proglašenje Lovrana klimatskim lječilištem, a sljedeće godine ustanovljeni su i temeljni propisi lječilišta u Lovranu. No ipak je Opatija 1899. godine službeno proglašena prvim morskim lječilištem na Jadranu. (Vukonić, 2005: 77)

Među prvim odlukama tog doba bilo je i statističko evidentiranje i praćenje zadržavanja posjetitelja u Opatiji prema danima i tjednima. Na taj način se došlo do bitnog statističkog podatka tog doba, da je 1899. godine u Opatiji boravilo 14.865 posjetitelja koji su ostvarili ukupno 333.000 noćenja, što je Opatiju dovelo do devetog mjesta od ukupno 232 klimatska i lječilišna mjesta austrijskog dijela dvojne Monarhije. (Vukonić, 2005: 77) Krajem 19. stoljeća se također počinje i snažnije aktivirati turizam srednje Dalmacije.

1.4. Turizam u ratnom okruženju

Neposredno prije početka Prvog svjetskog rata, najpoznatije hrvatsko odredište u ono doba, Opatija, ostvaruje rekordan broj dolazaka gostiju i ostvareni broj noćenja. Bitan segment tomu bilo je da je veći dio hotela bio izgrađen te je Opatija imala dobru željezničku povezanost sa srednjoeuropskim zemljama te je nudila širok broj programa i zabave u gradu.

Opće gospodarske politike na početku dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj nisu mnogo obećavale. To se odnosilo na kontinentalne i primorske dijelove Hrvatske koji

su svi bili dio Austro-Ugarske. Manjak obrazovanosti je jedan od glavnih ograničenja razvoja općenito, a pogotovo razvoja turizma. (Vukonić, 2005: 82)

Većinu posjeta gostiju u hrvatske krajeve prekinuo je Prvi svjetski rat (1914.-1918.) Nakon njegova završetka prilike novoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nisu bile idealne za razvoj turizma, ali se turistički promet konstantno povećavao te je porastao i broj hotelskih kreveta na cijeloj jadranskoj obali.

Vrlo važan događaj razvoja turizma za ono, ali i buduće vrijeme, zbio se 1. srpnja. 1930. kad je uspostavljena prva zrakoplovna linija između inozemstva i hrvatskog Jadrana, to je bila linija Prag – Zagreb – Sušak. Velik porast turističkog prometa bio je praćen i odgovarajućim zakonima. Ti zakoni doveli su red u tržišne odnose među partnere na turističkom tržištu te su trebali stvoriti povoljnije uvjete za osnivanje novih tvrtki koje bi svojim uslugama mogle formirati nacionalne turističke ponude. (Vukonić, 2005: 121) Neposredno prije Drugog svjetskog rata plovidbu po istočnoj jadranskoj obali obavljalo je 98 brodova jugoslavenskih i talijanskih brodskih kompanija. Ali, do istarske obale moglo se doći i zrakoplovnom linijom jer je tada talijanska zrakoplovna linija Ala Littoria uvela turističku liniju Venecija – Pula(Brijuni). (Vukonić, 2005: 119)

Uoči turističke sezone 1938. britanske, francuske i čehoslovačke putničke agencije počele su masovno otkazivati aranžmane. Njemačka okupacija Čehoslovačke i talijanska okupacija Albanije značile su početak privremenog kraja za hrvatski turizam. Plovili su samo oni brodovi na lokalnim linijama, a nakon uključenja Italije u rat, svi morski putevi bili su zatvoreni za slobodna putovanja.

Neposredno nakon što su Nijemci 1941. okupirali Zagreb, jedan od vođa nacionalističkog pokreta Slavko Kvaternik javno je proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku. Jedan od prvih poteza novih vlasti bilo je prepuštanje Italiji znatnog dijela teritorija u Dalmaciji i Gorskom Kotaru. Međutim, to nije imalo izravne posljedice za turizam, jer je zbog rata ionako bio zaustavljen sav turistički promet. Nakon završene borbe za teritorij prijeratne Jugoslavije, Hrvatska postaje federativna jedinica u novoj državi te otvara novo poglavlje u svojoj povijesti.

Poslijeratnih godina Hrvatski turizam se uvelike razvio u gospodarskom i kulturološkom smislu. Razdoblje od 1945. do 1965. godine naziva se još i razdoblje

uspona. Turistička infrastruktura nije toliko stradala tijekom Drugog svjetskog rata kao u nekim drugim europskim zemljama, ali je bila potrebna rekonstrukcija nekih građevina i prostora. Grade se hoteli, šetališta, rivijere, povećava se turistička ponuda i prometna infrastruktura je bolje povezana te je sve veći i veći interes domaćih i inozemnih gostiju za hrvatski Jadran i kontinentalni prostor. Veliki je naglasak na domaćem turizmu koji se preko povoljnih cijena u socijalnom turizmu približava najširim slojevima stanovništva.

1.5. Zlatno doba turizma

Zlatnim dobom turizma smatra se razdoblje od 1965. do 1980-ih godina. Pozicija turizma tada je znatno ojačala u nacionalnom gospodarstvu što je imalo dobre posljedice za investiranje u različite kapacitete turističke ponude. (Vukonić, 2005: 153) U desetogodišnjem razdoblju do 1975. godine u Hrvatskoj se pojavilo skoro 95 000 novih postelja. Do te godine se i sagradilo 70 % smještajnih objekata s kojima je Hrvatska raspolagala do 1990. godine. (Vukonić, 2005: 156)

U čitavom je razdoblju socijalističke Jugoslavije hrvatski turizam imao svoje uspone i padove, ali je turistički promet bio u stalnom porastu. Poseban udio u porastu turizma imali su mediji, naročito dnevni tisak i ostali popularni časopisi kao i stručna turistička glasila. Mnogim novoizgrađenim hotelima, kampovima, apartmanskim naseljima upravljaju velika i uspješna društvena poduzeća koja su se pokazala uspješnima u poslovnim integracijama.

Uvod u najuspješnije razdoblje hrvatskog turizma bilo je donošenje novog društvenog plana u kojem su bili određeni ciljevi i zadaci za razvoj turizma. Dakle, najuspješnije razdoblje trajalo je od 1986. do 1988. godine, te je 1986. godine zabilježen do tada i donedavno najveći broj noćenja u Hrvatskoj, a to je bilo 68 milijuna noćenja. (Vukonić. 2005: 169)

Od 1988. godine općinski uredi za privredu imaju mogućnost izdavanja dozvola za otvaranje putničkih agencija te je to izazvalo val osnivanja novih putničkih agencija. Unatoč poteškoćama u gospodarstvu bivše države što se odrazilo u

gospodarski i društveni razvoj u posljednja tri desetljeća dvadesetog stoljeća, Hrvatska je ostvarila vrhunac u turizmu. (Vukonić, 2005: 153)

1.6. Turizam u samostalnoj Hrvatskoj

Raspad Jugoslavije i osamostaljenje Hrvatske u tržišnom i poslovnom smislu stvorili su sasvim novu situaciju za turizam. Hrvatska se nakon osamostaljenja našla s mnogo putničkih agencija s sjedištem izvan Hrvatske kojima je zakon omogućio da se osamostale kao nove samostalne putničke agencije i da se pretvore u trgovačka društva. Najpoznatije turističke agencije iz prošlog sustava, Atlas i Generalturist su nastavile djelovati.

Nacionalna struktura inozemnih turista u razdoblju od 1992. do 1996. godine se mnogo izmijenila. Najčešći gosti Nijemci se nakon završetka rata nisu odmah vraćali već u tolikom broju. Sveukupno od prijašnjih računica, 1996. u turistički posjet se vratilo samo 45% posjetitelja. U čitavom ovom periodu hrvatski turizam je obilježen procesom privatizacije, osobito hotelskih objekata. (Vukonić, 2005: 191)

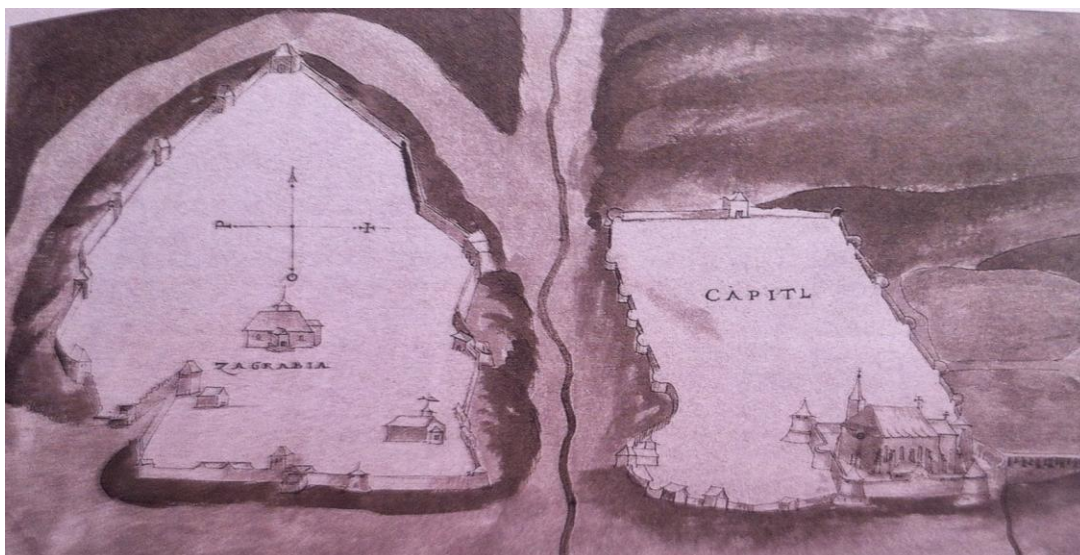
Nakon Domovinskog rata Hrvatska je godinama nakon uspjela vratiti svoj stari sjaj turizma. Rastao je interes za strane investitore, otvara se veliko emitivno tržište srednje i istočne Europe, struktura smještajnih jedinica polako se vraća u prijeratno stanje, dolazi do pozitivnih pomaka u fiskalnoj politici te dolazi do stvaranja imidža Hrvatske kao države s raznovrsnom turističkom ponudom, prekrasnom obalom i krajolikom te bogatom kulturnom baštinom, imidž koji se pozitivno širio iz godine u godinu i nastavlja sve do danas.

2. POVIJEST I NASTANAK GRADA ZAGREBA

Dokaz o postojanju života u današnjem Zagrebu pojavljuje se već u kamenom dobu. Zagreb kakav nam je danas poznat nastao je u srednjem vijeku na dva brežuljka: Gradecu, koji je današnji Gornji grad i crkvenom Kaptolu. Zagreb se prvi puta u pisanim izvorima spominje 1094. kada mađarski kralj Ladislav na putu prema Jadranu osniva zagrebačku biskupiju na Kaptolu. (Kampuš, Karaman, 1994: 7)

Za vrijeme pohoda mongolskih plemena zbio se veoma bitan događaj za Gradec. Nakon što su Tatari napali Mađarsku, njihov kralj Bela IV. bježi i skriva se u Zagrebu. Zbog svoje zahvalnosti 1242. on poveljom nagrađuje Gradec statusom slobodnog kraljevskog grada. „Za vrijeme turskih napada na Europu, od 14. do 18. stoljeća, Zagreb je važna pogranična utvrda. Barokna obnova grada u 17. i 18. stoljeću mijenja obličje Gradeca i Kaptola. Ruše se stare drvene kuće a podižu raskošne palače, samostani i crkve. Bogatstvu grada pridonose brojni trgovački sajmovi, prihodi od posjeda i mnoštvo obrtničkih radionica.“ (Kampuš, Karaman, 1994: 10) Požar koji se zbio u 18. stoljeću potpuno je uništio Kamenita vrata, ali je sačuvana slika svete Marije. Sveta Marija ili Majka Božja od Kamenitih vrata zaštitnica je grada Zagreba i slavi se 31. svibnja. Na taj isti dan obilježava se Dan grada Zagreba . (Kampuš, Karaman, 1994: 9)

Nakon nekog vremena sve je manje opasnosti i prijetnji, a grad se polako razvija te se formira trg koji služi za trgovinu, to je današnji Trg bana Josipa Jelačića. U grad su počeli doseljavati imućne obitelji, kraljevi, trgovci i crkveni službenici iz različitih dijelova Europe. Nakon toga počinje izgradnja raznih ustanova te za stanovništvo počinje upoznavanje sa različitim europskim običajima. Grad počinje sa svojim razvojem i napretkom te tako širi svoje granice.

Slika 1. Gradec i Kaptol

(Izvor: <http://povijest.hr/nadanasnjidan/gradec-i-kaptol-se-ujedinili-jedinstveni-grad-zagreb-1850/>, 2017.)

2.1. Arhitektura

U Zagrebu se nalaze mnogi vrijedni spomenici i zgrade koji imaju bogatu kulturnu i arhitektonsku povijest, od ideje, gradnje, izgleda, i truda uloženog u neku određenu kulturnu građevinu. Najveći i najpoznatiji sakralni objekt u Zagrebu a i u Hrvatskoj, je Zagrebačka katedrala tj. Katedrala Marijina uznesenja. Uz katedralu imamo još mnogo poznatih građevina a to su: Crkva sv. Marka, Hrvatsko narodno kazalište, Hrvatski državni arhiv, Crkva sv. Franje Asiškog, Palača HAZU i još mnoge druge.

2.1.1. Zagrebačka katedrala

Zagrebačka katedrala je najveća hrvatska sakralna građevina i jedan od najvrijednijih spomenika hrvatske kulturne baštine. U svojoj posljednjoj fazi građena je u neogotičkom stilu. Posvećena je Blaženoj Djevici Mariji, odnosno Uznesenju Marijinu. „Biskup Timotej počeo je gradnju nove, monumentalne katedrale u koju su

se još nalazili ostaci predtatarske katedrale, a posvetio ju je sv. Stjepanu, ugarskom kralju. Uspio je izgraditi središnju i dvije pokrajnje apside s oltarima te sakristiju. „ (Deanović, Čorak, 1988: 56) Zbog turskih pohoda, biskup Thuz započeo je gradnju katedralnih utvrda. Gradnja je trajala sve do 1517. kada ih završava upravitelj Zagrebačke biskupije, nadbiskup Toma Bakač. (Deanović, Čorak, 1988: 58)

U nastojanju da se katedrali vrati prvotni izgled, u Zagreb je pozvan bečki profesor arhitekture Friedrich Schmidt koji je u Zagreb doveo svog učenika Hermanna Bollea. Međutim, katastrofalni potres 1880. godine teško je oštetio katedralu pa je prema Bolleovim nacrtima katedrala ne samo rekonstruirana, već je u unutarnjem uređenju dobila obilježja neogotike. (Deanović, Čorak, 1988: 279) To je posebno došlo do izražaja oblikom pročelja i dvaju neogotičkih zvonika čime je 1902. definiran sadašnji izgled katedrale.

Slika 2. Zagrebačka katedrala

(Izvor: <http://www.zgportal.com/o-zagrebu/simboli-grada-zagreba/zagrebacka-katedrala/>, 2017.)

2.1.2. Crkva sv. Marka

Crkva sv. Marka izgrađena je u 13. stoljeću, a iz te prve faze izgradnje crkve koja je bila romaničkog stila sačuvani su samo prozor u južnom zidu i baza zvonika. Gotički svodovi i svetište građeni su u drugoj polovici 14. stoljeća kada je crkva dobila i svoj najznamenitiji dio a to je gotički južni portal. „Taj „najbogatiji“ gotički portal u izrađen je u Parlerovoj radionici, jednoj od najpoznatijih srednjovjekovnih kiparskih radionica.“ (Balog, 2007: 3) Na zapadnom zidu crkve nalazi se najstariji zagrebački grb koji datira iz 1499. godine. Crkva je kompletno obnovljena u drugoj polovici 19. stoljeća prema nacrtima bečkih arhitekata Friedricha Schmidta i Hermanna Bollea te ponovo rekonstruirana u prvoj polovici 20. stoljeća. Na oltare su postavljena djela znamenitog kipara Ivana Meštrovića. Crkva sv. Marka jedna je od najstarijih građevina u Zagrebu i jedna od poznatijih zagrebačkih simbola. (www.infozagreb.hr, 2017.)

Slika 3. Crkva sv.Marka

(Izvor: <http://www.infozagreb.hr/istrazi-zagreb/atrakcije/spomenici-arhitekture/crkva-sv-marka>, 2017.)

2.1.3. Palača HAZU

Palača Hazu ili palača akademije je najveća znanstvena i umjetnička ustanova te se nalazi u neorenesansnoj palači koja se sagradila samo za tu namjenu 1880. godine. Jedina je to prava palača u Zagrebu. (Vitković, 2011: 2) Najposebnija je po tome što se u njenom atriju čuva Bašćanska ploča koja je jedan od najstarijih zapisa na hrvatskom jeziku pisan glagoljicom. U njoj je nalaze još neka mnoga poznata umjetnička dijela čime čuva dugu hrvatsku povijest i tradiciju.

Slika 4. Palača Hazu

(Izvor: http://info.hazu.hr/hr/o-akademiji/osnutak_akademije/palaca/, 2017.)

3. POVIJEST TURIZMA U ZAGREBU

Kao početke turističkih aktivnosti u Zagrebu, najčešće se spominju sajmovi, koji inače imaju dugu i bogatu tradiciju u ovom gradu. Poznat je i po brojnim nagradnim igrama, pogotovo onima za djecu i mladež, koje su uvijek privlačile brojnu publiku. Razvoj turizma u Zagrebu prati se od vremena kada posjetitelji grada postaju priznatom kategorijom, kada se njihova prisutnost u gradu osjeća i bilježi. Razvoj Zagreba u turističkom sektoru vrlo je poseban i ima mnogo zanimljivih događaja koji obilježavaju svaki segment razvoja turizma.

3.1. Razvoj turističke povijesti

Početak razvoja turizma predstavljaju kavotočja, tj. šatori na zapadnoj strani sajmišta, to je bio prostor koji su između 1636. i 1641. uz izvor Manduševac, zajednički uredili Gradec i Kaptol, i to je navodno prvi pisani dokaz o postojanju kavana u Zagrebu te je također zapisano da je „kavanar“ Leopold Dun 1749. iz Graza uveo šećer, čokoladu, holandski čaj i druge namirnice da bi zadovoljio profinjeni ukus tadašnjih stanovnika i posjetitelja. Drugi dokaz je „Theater Kaffehaus“ koji je 1794. otvorio Jacobus Leiber u palači u Demetrovoj ulici. (Vukonić, 1994: 16) U njoj je uređena dvorana za kazališne predstave, pa je i to i jedan od datuma koji govore o samim počecima pojave koju bismo mogli nazvati suvremenom ugostiteljskom djelatnošću, koja će u idućem stoljeću dati snažan pečat gradskom životu i na svoj osobit način utemeljit novi, turistički fenomen.

Kavane su na svoj način obilježile povijest Zagreba. Zahvaljujući različitim izvorima, ali i još uvijek živoj usmenoj predaji, pozicionirano je i mjesto kavana u gradskoj povijesti. Gotovo da nema razdoblja gradske povijesti u kojem se neki od važnih događaja ne bi vezao uz zagrebačke kavane. Zagreb nije oskudijevao na ugostiteljskoj usluzi, a i cijene su bile umjerene. Razvoj grada, gospodarski i urbanistički, slijedio je i razvoj ugostiteljstva pa broj svratišta i gostionica raste iz godine u godinu.

Istinski prapočetak turizma u ovom slučaju treba istražiti u protokolu Zagrebačke županije iz 1797. kada je prvi put upotrijebljena riječ „rekreacija“ kao zajednički naziv za zabavne igre, igre za razbijanje dokolice i igre nadmetanja. Time se odobravaju radovi na uređenju prostora u predjelu Tuškanac koji se koristio za rekreaciju madeži. (Vukonić, 1994: 16)

Iako se riječ turist i turizam tada još nisu udomaćile, već polovicom devetnaestog stoljeća u Zagrebu se, ali i u njegovoj okolini, spominju događaji koje bismo danas sigurno nazvali turističkim. Godine 1830. u Zagrebu je otvoren prvi veliki hotel „Pruckner“, a otvoreno je i više svratišta što pokazuje da u Zagreb već dolaze posjetitelji. Preko puta novo izgrađene kazališne zgrade 1837. otvorena je kazališna kavana, zatim 1851. općina Samobor uvodi tiskane prijavnice za registriranje stranih putnika, 1853. načinjena je i prva karta Zagreba. (Vukonić, 1994: 17)

Izgradnjom dviju cesta krajem osamnaestog stoljeća, Karolinske i Jozefinske, od Karlovca do Bakra i Rijeke, odnosno Senja preko Velebita, glavnina robne razmjene između Podunavlja i luka sjevernog Jadrana, odvijala se preko Zagreba. Zahvaljujući tome, u Zagrebu, koji je i do tada bio poznato trgovačko središte, dolazi do snažnog uzdizanja i širenja trgovinskih, ugostiteljskih, obrtničkih i drugih poslovnih krugova koji su davali golemi doprinos razvoju Zagreba. (Vukonić, 1994: 18) U toj svježoj dinamici Zagreb u sebi čuva riznicu ljudskih doživljaja i iskustava.

Osobito značenje koje je Zagreb dobio, kao veliko političko i kulturno središte Hrvata i njegov vrlo povoljan zemljopisni položaj, ubrzo su ga učinili poznatim i daleko izvan granica zemlje. O tome svjedoče prikazi brojnih pisaca, putopisaca i kroničara, koji su, iako se dosta razlikuju u gledanjima i ocjenama, jedinstveni u mišljenju da su svi smatrali potrebnim da ga ne mimoiđu. (Vukonić, 1994: 19)

Osim gostoljubivosti sve više do izražaja dolazi i gastronomija. Radi se o spoju bečke, mađarske i njemačke kuhinje u kombinaciji s tradicionalnim hrvatskim jelima. To su zapravo i začeci „Zagrebačke kuhinje“ koju sve do danas čini spretan spoj tradicionalnih domaćih jela i gastronomskih utjecaja iz drugih zemalja.

„Ujedinjenje Gradeca i Kaptola u grad Zagreb s jedinstvenom gradskom upravom, objavljeno je 7. rujna 1850. godine. Tako su i stvoreni novi i povoljniji uvjeti za brži i svestraniji razvoj cijelog grada koji se od tada zove Zagreb. Iako se Zagreb

ujedinio, pojam zajedništva se nije odmah prikazao radi Bachovog apsolutizma što je kočilo razvoj i napredak grada. Zagreb je stagnirao u svim područjima društvenog i gospodarskog života što je negativno reflektiralo na dolazak posjetitelja. Ipak, u to vrijeme Zagreb je svoju ponudu povećao zbog svog zelenog statusa grada radi mnogih parkova koji su obilježili Zagreb i u današnjici. Prve gradske parkove počeo je graditi poznati zagrebački gradonačelnik Adolf Mošinski te su tako do polovice tog stoljeća bili uređeni danas poznati parkovi: Zrinjevac, Tuškanac, Maksimir i mnogi drugi.“ (Gračanin, 2012: 350-370)

3.2. Napredak turizma u Zagrebu kroz 20. stoljeće

Kulturni život grada sve više je rastao, te je svaka godina 20. stoljeća obilježena nekim značajnim događajem. Jedan od takvih događaja bio je 1907. godine kada Zagreb dobiva Gradsku knjižnicu i Gradski muzej. Gradski muzej se ističe po tome što je to bila prava gradska atrakcija jer je dvije godine nakon otvorenja prikazana i prva izložba koju je posjetilo oko 2000 Zagrepčana. Kulturni turizam koji obilježava grad postaje prava turistička privlačnost u kojem nema uključivanja u kulturu kao proces već se kultura koristi kao proizvod. (Pančić Komobol, 2006: 213)

U to vrijeme, a i kasnijih godina, veliki utjecaj imao je razvoj sporta i razvoj rekreacije. Sport je u Zagreb dovodio brojne natjecatelje, ali i gledatelje. To je čak i poticalo građane na masovno bavljenje sportom, ali najviše iz rekreativnih razloga. Među mnogim imenima koja su vezana uz povijest zagrebačkog i hrvatskog sporta ističu se: Adalbert Brull koji je bio učitelj gimnastike te Friedrich Singer, također stručnjak za gimnastiku te čovjek kojemu je prvom pripala čast da bude pokopan na Mirogoju. (Vukonić, 1994: 101)

Zagreb je završio mnoge pripreme da u dvadeseto stoljeće uđe kao moderan srednjoeuropski grad. Nakon izgradnje Glavnog željezničkog kolodvora, te uređenja parkova sve do Jelačićevog trga, grad se promijenio. U spomenute događaje svakako pripada i uvođenje električnog tramvaja. Tome je uzrok bilo brzo i napredno širenje grada. Prvi električni tramvaj u Zagrebu pušten je u promet 18. kolovoza

1910. godine. (Vukonić, 1994: 104) A te iste godine Zagreb je već skoro imao 80 000 stanovnika te je grad dobio novu električnu centralu i plinaru.

„Zagreb nema prijestolnički duh Beča, ni prenaplašenu raskoš Pešte, niti neusporedivu draž Praga, ali je svojim sukladnim smještajem, slikovitošću svojih ambijenata, živošću i ljepotom svojih ulica, trgova, parkova i spomenika istinski oblikovan po mjeri čovjeka.“ (Travirka, 2009:5)

Slika 5. Prvi električni tramvaj

(Izvor: <http://www.prometna-zona.com/povijest-zet-a/>, 2017.)

Početak dvadesetog stoljeća u Zagrebu je bio obilježen gubitkom nekoliko popularnih objekata u ono vrijeme. Prvi je bio ugostiteljski objekt „Fortuna“ na Markovom trgu 1908. zatim prestaje poslovati poznati hotel „k Caru Austrijanskomu“ u Ilici 1912. koji je uspješno poslovao više od 70 godina. Nestankom hotela grad je izgubio dio svoje prošlosti i osobnosti, a mnogi su vjerovali da time počinje novo i drugačije razdoblje u gradu. Međutim, u to vrijeme se počinju graditi i novi turistički objekti, a to je bio cabaret u hotelu „Imperial“ koji je postojao već godinama i otvara se, kasnije popularna kavana „Pariz“.

Početak novog stoljeća također su obilježili stanovnici Zagreba sviješću da je putovati zanimljivo, ugodno i korisno i da je grad Zagreb definitivno vrijedan posjeta radi sadržaja kojeg nudi.

Zagreb se polako pretvarao u moderan europski grad koji je pratio i usvajao sve najnovije europske trendove, međutim nisu svi bili zadovoljni tom promjenom jer se smatralo da na taj način Zagreb gubi svoj stari duh i tradiciju zbog koje je postao to što je. U knjizi *Stari Zagreb* koju je 1913. izdalo društvo Zagrebački zbor i s razočaranjem su konstatirali: „Ima gradova koji su do danas zadržali svoje staro lice. Kod Zagreba ne možemo to kazati. Česti i veliki požari, veliki potres od godine 1880., restauracije zadnjih trideset godina, kod kojih se nije mnogo pazilo, da se sačuvaju časne starine i brzi razvitak grada poslije potresa, sve što je uzrokom da nam se danas pokazuje Zagrebu posve novom ruhu, a starog nam se Zagreba vrlo malo sačuvalo“. (Vukonić, 1994: 112)

Iako je Prvi svjetski rat bio u svom punom tijeku, Zagreb se trudio održati svoj duh kulturnog grada. Na samom početku rata 1914. godine u zagrebačkoj operi gostuje slavni češki kompozitor kao dirigent, Oscar Nedbal. Dvije godine kasnije, unatoč ratu, dolazi Richard Strauss što je bio veliki događaj u Zagrebu. Strauss je dirigirao u Hrvatskom narodnom kazalištu te postigao veliki uspjeh. (Vukonić, 1994: 114)

Dvadesete godine 20. stoljeća Zagreb je obilježio brojnim kulturnim manifestacijama i priredbama koje su u grad dovodile posjetitelje. Zanimljiv preokret dogodio se 1923. kada je Zagreb žutu boju tramvaja zamijenio plavom koja na neki način postaje zaštitna boja grada. Posebna turistička godina bila je 1925. radi otvorenja hotela Esplanade koji djeluje još danas. „Izgradnja hotela Esplanade nije samo pokazatelj stanja u hotelijerstvu u Zagrebu već društvenih i gospodarskih zbivanja tog doba. Ideja da se izgradi takav hotel došla je da Zagreb postane stajalište na jednoj od tadašnjih najpoznatijih željezničkih linija Europe, *Orient Expressa*. Bio je to dokaz napretka u gospodarstvu i želje da se Zagreb na taj način još više poveže s europskim gospodarstvom.“ (Vukonić, 2005: 116)

Ubrzo je Esplanade postao glavnim okupljalištem, naročito onima višeg standarda jer je Esplanade od tada jedan od najluksuznijih hotela u Zagrebu. U njemu su se održavale mnoge elitne manifestacije. (Vukonić, 1994: 125) Hotel je imao svoje uspone i padove, ali je uvijek ostao miljenikom Zagrepčana jer su u Esplanadi prvi puta vidjeli i doživjeli nešto drugačije, npr. 1926. tamo je priređen prvi

izbor za miss, a missica koja je pobijedila, djevojka Štefica Vidačić, sljedeće je godine u Berlinu pobijedila i dobila titulu miss Europe.

Slika 6: Hotel Esplanade na svojim počecima

(Izvor: <http://www.esplanade.hr/hr/povijest.html>, 2017.)

Zagreb je tridesetih godina premašio nekadašnje gradske granice, a najnoviji dio grada podignut je „preko noći“. Za razliku od ranijeg, uglavnom trokatnog Donjeg grada, u to vrijeme grad ima već četiri peterokatnice koje se prilagođavaju tipu i arhitekturi grada. Posjetiteljima se predlaže da se ne zaustave u samom centru grada radi razgledavanja već da se upute u novije dijelove grada. U to vrijeme, Zagreb dobiva nekoliko novih turističkih sadržaja. Na glavnom gradskom trgu otvoreno je novo gradilište te se gradi novi hotel Milinov, kojemu je i sama lokacija dala posebno značenje. Zajedno s hotelom Milinov Zagreb je 1929. godine imao 18 hotela. Te je godine Zagreb posjetilo oko 108 000 posjetitelja od kojih je 26 000 bilo stranih, a svi zajedno su ostvarili oko 550 000 noćenja. Najviše stranih posjetitelja je bilo iz Austrije i Njemačke. (Vukonić, 1994: 135)

Zagreпчаani su odlučili sve više brinuti o svom gradu, tako i utjecati na kulturni, socijalni i ekonomsko-komunalni život i razvoj grada i njegove okolice. Zbog toga je 17. listopada 1931. osnovano Društvo Zagrepčana kojemu je cilj bio očuvanje obilježja grada. (Vukonić, 1994: 137) To je bio jedan od rijetkih slučajeva da se građani radi grada udružuju s ciljem i željom da se utječe na napredak grada i njegovu poznatost u svijetu.

Između tridesetih i četrdesetih godina, kako je Zagreb izrastao u suvremeni grad, bio je meta mnogih posjetitelja. Turizam je uhvatio čvrste korijene u gradu s obzirom na gostoljubivi prihvrat posjetitelja. Međutim, 1939. najavljuje nekoliko teških ratnih godina koje slijede. U to doba broj posjetitelja Zagreba se smanjio na samo oko 72 000 od kojih je samo 28 500 bilo stranih. Jedini stranci koji su još posjećivali Zagreb bili su Austrijanci i Nijemci i nešto malo Talijana i Engleza. (Vukonić, 1994: 143) Rat je po drugi puta zaustavio turizam u gradu. Agencija Putnik u prestala djelovati s početkom rata 1941. godine. Vlasti NDH osnovale su agenciju Croatia-put koja u poslovanju nastavlja po tradicijama Putnika, iako je pravih turističkih putovanja bilo veoma malo, uglavnom su se prodavale željezničke karte, a putovalo se samo ako je bilo nužno. (Vukonić, 1994: 143)

3.3. Razdoblje turističke obnove

Završetak Drugog svjetskog rata zagrebačko hotelijerstvo i ugostiteljstvo dočekali su s gotovo polovicom broja ugostiteljskih radnji. Za grad s gotovo 250 000 stanovnika, te glavni grad poratne Hrvatske takva ugostiteljska mreža nije ni približno odgovarala potrebama. Iako poslijeratnih godina nije bilo pravog turizma, ipak su se provodile afirmacije odlaska na godišnje odmore. Godine 1949. otvorena je turistička čitaonica i u njoj se nalazio velik broj naslova strane i domaće literature te su na raspolaganju bile sve vrste turističkih obavijesti o Zagrebu. (Vukonić, 1994: 148)

U turističkoj organizaciji dolazi i do nekih promjena. Prvo se 30. srpnja 1952. osnovala Ugostiteljska komora za grad Zagreb koja je najprije predložila da se Zagreb proglasi pravim turističkim mjestom i da se osnuje Turističko društvo Zagreb.

(Vukonić, 1994: 150) To je bilo i učinjeno godinu kasnije, a društvo je imalo zadatak da razvija i unaprijedi turizam Zagreba i njegove okolice.

Bitna godina u povijesti zagrebačkog turizma je 1955. kada Turističko društvo radi prve izložbe turizma na otvorenim prostorima te izdaje 50 000 primjeraka prospekata u boji, što je bio rekordan broj u tadašnjoj Jugoslaviji. (Vukonić, 1994: 157) Značajniji turistički događaj iz tog vremena je otvaranje hotela International, 1. rujna 1959., koji je imao 300 soba i 405 postelja. To je bio jedan od prvih objekata takve vrste u Jugoslaviji. (Vukonić, 1994: 162) Nakon toga otvara se još jedan objekt posebne vrste, kavana Neboder na vrhu najviše zagrebačke građevine, na neboderu na počektu Ilice.

Otvaranje granica tadašnje države stranim posjetiteljima imalo je snažan utjecaj na grad te njegovo prerastanje u kulturno prometno-turističko odredište. Krajem 1963. Zagreb postaje sjedište prvog Komiteta za turizam Socijalističke Republike Hrvatske. (Vukonić, 1994: 170) Uz cestovni smjer Zagreb-Ljubljana, kod mjesta Bregane izgrađen je istoimeni motel koji je ubrzo postao pravo izletište. Za vrijeme snažnog turističkog vala u Zagrebu, 1964. hotel Esplanade uključuje se u međunarodnu mrežu hotela Inter-Continental te u njemu boravi engleska kraljica Elizabeta II. i još neki mnogi poznati državni službenici pa čak i filmski glumci i umjetnici. (Vukonić, 1994: 70)

Općenito je krajem šezdesetih godina, turizam u Zagrebu u naglom rastu. U godini 1970. broj noćenja domaćih turista popeo se na čak 325 000, a broj stranih se udvostručio na čak 475 000 što je bio veliki napredak, jer je tada prvi put broj stranih posjetitelja nadmašio broj domaćih. (Vukonić, 1994: 177) Sav svoj dotadašnji turistički ugled Zagreb je uložio u to da postane sjedištem Svjetske turističke organizacije 1971. iako mu to na kraju nije pošlo za rukom. (Vukonić, 1994: 178) Ali bitno je bilo samo isticanje svoje kandidature što mu je na kraju donijelo popularnost na svjetskoj razini.

Razdoblje sedamdesetih godina također se ubraja među aktivna u pogledu razvoja turizma. Otvorio se novi hotel Laguna 1973. godine, dok je prvi put u zračnoj luci Pleso, promet putnika prešao rekordnu brojku od 1,2 milijuna. U gradu je 1974. otvorena velika koncertna dvorana koja je dobila ime po poznatom hrvatskom skladatelju Vatroslavu Lisinskom. Dvorana je otvorena 29. prosinca pa se taj dan

svake godine slavi kao Dan dvorane i tom prigodom u Zagreb dolazi velik broj posjetitelja. (Vukonić, 1994: 178-185)

Slika 7. Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog

(Izvor: <http://www.lisinski.t-com.hr/category.php?id=1>, 2017.)

Sa sigurnošću se može reći da su sedamdesete godine turizma Zagrebu donijele velike promjene, mnogi turistički i ugostiteljski objekti se ruše a mnogi se rekonstruiraju ili se grade novi. Tijekom osamdesetih godina, prvi puta u tadašnjoj Jugoslaviji su doneseni novi propisi koji omogućuju gospodarstvu da se izravnije povezuje s stranim kapitalom. To je bio poticaj da se zagrebačka turistička poduzeća direktno povežu s stranim poslovnim partnerima, a to je za Zagreb i Hrvatsku rezultiralo osnivanjem Bemextoursa. Taj turoperator je od 1892. do 1988. stvorio značajnu mrežu punktova koji su prodavali turističke aranžmane na jadranskoj obali. (Vukonić, 1994: 192)

Prije održavanja Univerzijade, 1986. je bila godina rekonstrukcije zagrebačkog hotelijerstva. U toj rekonstrukciji nastao je novi hotel Panorama, a rekonstruirani su još Esplanade, Laguna, Park i Central. (Vukonić, 1994: 190) Tijekom 1987. sve rekonstrukcije su uglavnom bile završene i grad je bio spreman za Univerzijadu.

3.4. Univerzijada

Univerzijada je bila jedna od većih sportskih manifestacija u Jugoslaviji, a održavala se u Zagrebu od 8. do 19. srpnja 1987. godine. To je bila velika sportska prekretnica u razvoju grada jer su u natjecanju sudjelovale mnoge države svijeta što je ujedno i značilo velik porast turizma i sve veći interes za Zagreb. Samo radi sportske manifestacije postojao je i *Bilten* koji je pisao o Univerzijadi te su u njemu bili opisani svi detalji natjecanja. Bio je opisan sam program, sudionici, organizatori, svi sportovi koji su bili uključeni u natjecanje i ishodi. U natjecanju je sudjelovalo 6423 sportaša iz sveukupno 122 zemlje. (Mišković, 1984: 2)

Univerzijada je imala veliki značaj radi bogatog sportskog programa, ali bitne stavke bile su organizacija i pripreme. Gradili su se mnogi objekti: Rekreativno sportski centar Jarun, Plivački i vaterpolo centar ASD mladost, Rekreativno sportski centar Šalata, stadion Dinamo i Dom sportova. Radi bolje infrastrukture izgradio se autobusni kolodvor, dok je željeznički kolodvor bio obnovljen. Unatoč krizi i inflaciji, Zagreb i njegova okolica doživjeli su „infrastrukturnu renesansu“. Realizirali su se poslovi na raznim područjima djelatnosti: sport, organizacija izgradnje, financije, marketing, organizacije boravka, informiranja i propagande, tiska i izdavaštva, kulture i zabave, općih poslova, elektroničke tehnologije itd. (Zekić, 2007: 3) Veliki značaj dobio je i kulturni program kao promidžba organizatora. Značajan dio vezan za kulturu bilo je otvaranje velikog broja muzeja i galerija s mnogo različitih izložbi u tijeku trajanja Univerzijade. Teme nisu isključivo bile sportske već se prezentirala nacionalna baština i tradicija što je privuklo velik broj domaćih i stranih posjetitelja.

Slika 8. Logotip i maskota Univerzijade Zagi

(Izvor: <http://www.sportskiobjekti.hr/default.aspx?id=418>, 2017.)

ZAKLJUČAK

Ovom temom možemo zaključiti da je povijest turizma u Zagrebu i Hrvatskoj kroz godine bila burna, imala je svoje uspone i padove, objekti su se rušili pa gradili, turisti su dolazili u manjem broju pa većem, a kada su tadašnje države imale političkih, teritorijalnih ili ratnih problema opet u manjem broju, ali to nikada nije presudilo padu turizma u potpunosti. Hrvatska je pretrpjela tri rata u manje od stotinu godina. Zagreb je ipak nakon svega, ostao glavno kulturno središte zbivanja u Hrvatskoj. Kao najveći i najrazvijeniji grad, on se do današnjice pokazao u svijetu kao jedna posebna kulturno-turistička atrakcija.

Zanimljivo je da je Zagreb svoj turizam počeo sa kavanama što je bilo odraz Beča i bečkih običaja te su taj turizam mogli priuštiti samo bogati ljudi, a unaprijedio se do toga da sadrži mnogo povijesnih spomenika, modernih arhitektonskih građevina, mnogo manifestacija i događaja, od sportskih, filmskih, prirodnih itd. Zagreb raspolaže s velikim prirodnim bogatstvom na kojem su uređeni mnogi parkovi za sve ljubitelje prirode. Svake godine Zagreb nudi sve više događaja i programa te konstantno povećava broj posjetitelja. Ljeti nudi mnoge festivalske i sportske sadržaje, a zimi nudi poseban advent u gradu za koji je 2016. dobio titulu najljepšeg adventskog grada u natjecanju u kojem su sudjelovala 22 grada. Najveća posebnost Zagreba je njegov kulturni duh, taj osjećaj koji se osjeti u centru grada ili šetnjom kroz Ilicu, osjeća se ta tradicija i povijest, kako se sve razvijalo i gradilo, ali je ipak ostao prisutan taj stari tradicijski duh. Nažalost, u Hrvatsku mnogi posjetitelji dolaze najviše iz razloga kupanja i mora, a da pri tom nisu svjesni Zagreba kao jedne od većih kulturno-turističkih atrakcija. Međutim, grad se sve više unaprjeđuje po tom pitanju, upravo iz razloga jer nudi bogat turistički program kroz cijelu godinu i sve više posjetitelja pokazuje interes i tako Zagreb raste u pravi turistički grad vrijedan svoje ljepote, veličine i sadržaja koji nudi.

LITERATURA

1. Balog, Zdenko, „Južni portal crkve Sv. Marka u kontekstu bečkog dvorskog kiparstva“, *Časopis Povijesnog društva Križevci*, IX(1), 2007., 128-146.
2. Deanović, Ana, Čorak, Željka, *Zagrebačka katedrala*, Globus, Zagreb, 1988.
3. Gračanin, Hrvoje, Nikolić Jakus, Zrinka, *Povijest grada Zagreba, od prehistorije do 1918.*, Novi Liber, Zagreb, 2012.
4. Hitrec, Tomislav, „Turistička destinacija: pojam, razvitak, koncept“, *Turizam*, 3-4, 1995., 43-47.
5. Karaman, Igor, *Spomenica Josipa Matasovića*, Povijesno društvo Zagreb, Zagreb, 1972.
6. Karaman Igor, Kampuš, Ivan, *Tisućljetni Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
7. Mišković, Vlatko, „Univerzijada 87.: Plan i program“, *Bilten Press Bulletin*, 1,1984., 3-5.
8. Pančić Kombol, Tonka, „Kulturno nasljeđe i turizam“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad*, 16-17, 2006., 211-226.
9. Travirka, Antun, *Zagreb – monografija*, Forum, Zagreb, 2009.
10. Vitković, Zrinka, „Portal digitalna zbirka Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 55 (2), 2011., 121-135.
11. Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005.
12. Vukonić, Boris, *Tempus Fugit. Povijest turizma Zagreba*, AGM, Zagreb, 1994.
13. Zekić, Jasenko, „Univerzijada 87, drugi ilirski preporod“, *Časopis za suvremenu povijest*, 39(2), 2007., 299-318.

Internetski izvori

1. Turistička zajednica Grada Zagreba, <http://www.infozagreb.hr/>
2. Povijest ZET-a, <http://www.prometna-zona.com/povijest-zet-a/>
3. Veljić, Aleksandar, „Spektakularno svečana otvaranje Univerzijade u Zagrebu 1987.“, *Studio*, srpanj 1987., <http://www.yugopapir.com/2012/11/pre-25-godina-univerzijada-87-zagreb.html>

PRILOZI

Slika 1. Gradec i Kaptol, str. 19 <http://povijest.hr/nadanasnjidan/gradec-i-kaptol-se-ujedinili-jedinstveni-grad-zagreb-1850/>

Slika 2. Zagrebačka katedrala, str. 21 <http://www.zgportal.com/o-zagrebu/simboli-grada-zagreba/zagrebacka-katedrala/>

Slika 3. Crkva. sv. Marka, str. 22 <http://www.infozagreb.hr/istrazi-zagreb/atrakcije/spomenici-arhitekture/crkva-sv-marka>

Slika 4. Palača HAZU, str. 22 http://info.hazu.hr/hr/o-akademiji/osnutak_akademije/palaca/

Slika 5. Prvi električni tramvaj, str. 25 <http://www.prometna-zona.com/povijest-zet-a/>

Slika 6. Hotel Esplanade na svojim počecima, str. 27 <http://www.esplanade.hr/hr/povijest.html> 2017

Slika 7. Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, str. 30 <http://www.lisinski.t-com.hr/category.php?id=1>

Slika 8. Logotip Univerzijade i maskota Zagi, str. 31 <http://www.sportskiobjekti.hr/default.aspx?id=418>

SAŽETAK

Povijest turizma u Zagrebu prolazila je kroz mnoge faze u kojima se mnogo toga mijenjalo. Od početka je dolazila samo određena vrsta posjetitelja, oni koji su si to mogli priuštiti, a tijekom godina radi razvitka turizma za Zagreb je bilo zainteresirano raznoliko društvo iz različitih zemalja. Kako se Europa razvijala, tako se i sam grad. Zagreb je uvijek pratio srednjoeuropske trendove te tako uvijek imao status modernog grada. Kao najveći i najrazvijeniji grad Hrvatske uvijek je morao pratiti promjene te se tako razvijati da bi zadovoljio status kulturnog središta, modernog grada i sami turistički status. Za Zagreb se može reći da je nedvojbeno, srce kulturnog turizma u Hrvatskoj, radi svoje jedinstvenosti, veličine, različitih ponuda programa i sadržaja. Zagreb je zadnjih nekoliko godina na vrhuncu svog turizma zbog mnogih sadržaja koje nudi za sve vrste turista. Iako je povijest turizma mlađa od povijesti drevnog Zagreba, čak i kada turizam još nije bio razvijen, Zagreb je već nudio određene stavke koje su polako ukazivale na početke turističke povijesti. Upravo je to razlog zašto je Zagreb jedan takav poseban grad, on je gradio turizam na kontinentalnom prostoru u ono doba kada Hrvatska još nije bila tako razvijena turistička zemlja.

Ključne riječi: Zagreb, turizam, povijest, kultura

ABSTRACT

History of Tourism in Zagreb

History of tourism in Zagreb has went through many phases in which a lot has changed. From the beginning, visitors who came to Zagreb were only people who could afford such a thing, but during the years because of tourism development more people from many different countries have begun to show interest for the city. As Europe was developing, so was the city. Zagreb has always followed Central-European trends and because of that it always had a status of a modern city. As the biggest and the most developed city it was necessary to track changes and develop according to them so that Zagreb would satisfy its status of a cultural place, modern city and its touristic status. Zagreb is without a doubt the heart of cultural tourism in Croatia because of its uniqueness, its size and variety of offers and content. For the last few years Zagreb reached its touristic perk because of many contents that are provided for every kind of touristic needs. Even though history of ancient Zagreb is much more older than the touristic growth itself, even when tourism was not developed, Zagreb was full of certain offers that later started to show the early beginnings of tourism as we know of today. That is the reason why Zagreb is such a special city. It began to build and develop tourism in the continental area in the time when Croatia still was not a such an advanced touristic country.

Keywords: Zagreb, tourism, history, culture